

ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ Π 10 - 11:
ΕΝΑ ΚΑΛΛΙΜΑΧΙΚΟ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ

Έχει υποστηριχθεί ότι “η σημασία του Καλλίμαχου για την Αινειάδα δεν μπορεί να καταδειχθεί τόσο εύκολα”¹ αντίθετα οι επιδράσεις του καλλιμαχικού ποιητικού προγράμματος στις *Εκλογές* και τα *Γεωργικά* έχουν διερευνηθεί επαρκώς.² Συνεπώς “η συστηματική ανάγνωση του βιργιλιανού έπους από αυτή την άποψη είναι καθήκον που απομένει να εκτελεστεί”³ ώστε να διαπιστωθεί το μέγεθος της οφειλής του Βιργιλίου στον Καλλίμαχο. Εξάλλου η καλλιμαχική νεωτερική προπαίδεια του ποιητή δεν οφείλεται μόνο

---

1. Βλ. W.W. Briggs, “Virgil and the Hellenistic Epic”, *ANRW* II 31.2 (1981), σ. 980. Όμως ακόμη και ο Briggs επισημαίνει κάποιες καλλιμαχικές όψεις της Αινειάδας που απαντούν σε μερικές παραδοσιακές περιγραφές, όπως ο κατάλογος των πλοίων (*Aen.* X 163 - 214), τα Αίτια στο 8ο βιβλίο, ο εγκιβωτισμός μιας ιστορίας σε μια άλλη, ο γενικός τόνος ειρωνείας και υποκειμενικότητας κ.ά. Αντίθετα ο G.O. Hutchinson, *Hellenistic Poetry*, Oxford 1988, σσ. 328 - 29, θεωρεί ότι ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της Αινειάδας αποκλείει τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ελληνιστική ποίηση.

2. Για την επίδραση του Καλλίμαχου στις *Εκλογές* βλ. Briggs, ό.π., σσ. 953 - 55. Η επίδραση του Καλλίμαχου ανιχνεύεται επίσης στη δομή και στην αφηγηματική τεχνική των *Γεωργικών*. Βλ. σχετικά Briggs, ό.π., σσ. 955 - 58 και R.F. Thomas, *Virgil Georgics, vol. I: Books I - II*, Cambridge 1988, σσ. 5 - 7. Για το αίτιον ως βασικό αφηγηματικό μηχανισμό βλ. S. Shechter, “The Aition and Virgil’s *Georgics*”, *TAPA* 105 (1975), σσ. 347 - 91.

3. Βλ. Θ.Δ. Παπαγγελής, *Η Ποιητική των Ρωμαίων «Νεωτέρων»*, ΜΙΕΤ Αθήνα 1994, σ. 264 σημ. 68. Το κενό αυτό που επισημαίνει ο Παπαγγελής καλύπτεται εν μέρει από μια σειρά άρθρων που εξετάζουν διάφορες όψεις του καλλιμαχισμού στην Αινειάδα. Ενδεικτικά αναφέρω τα εξής: B. Vazquez, “A Vergilian parallel in Callimachus”, *Aegyptus* 32 (1952), 253 - 56· G. Tissol, “An allusion to Callimachus’ *Aetia* 3 in Vergil’s *Aeneid* 11”, *HSPH* 94 (1992), 263 - 68· A.S. Hollis, “Hellenistic Colouring in Virgil’s *Aeneid*”, *HSPH* 94 (1992), 269 - 85· M. Geymonat, “Callimachus at the end of Aeneas’ narration”, *HSPH* 95 (1993), 323 - 31· Pamela R. Bleisch “Altars Altered: The Alexandrian Tradition of Etymological Wordplay in *Aeneid* 1.108 - 12”. *AJPh* 119 (1998), 599 - 606 (σ. 605 επισημαίνει την επίδραση της καλλιμαχικής τοπογραφίας και παρατηρεί ότι τα σεσοφισμένα ετυμολογικά παιχνίδια ανάγονται στην αλεξανδρινή παράδοση). *Δωδώνη: Φιλολογία* 32 (2003) 187-195

στην επαφή του με τον Παρθένιο,⁴ αλλά και στην προσωπική αναγνωστική επαφή του με τα έργα του Καλλίμαχου.⁵

Συχνά οι καλλιμαχικές επιδράσεις στην *Αινειάδα* διαπιστώνονται δύσκολα, γιατί εντοπίζονται στο μέτρο, στη δομή μιας φράσης ή σε μια μεμονωμένη λέξη.⁶ Ωστόσο, ακόμη και τέτοιου είδους *Detailimitationen* αποδεικνύουν ότι ο Καλλίμαχος είναι ένα πρότυπο μορφολογικής λεπτότητας και η μίμησή του είναι λειτουργική στα νέα συμφραζόμενα.⁷

Η εργασία αυτή έχει ως σκοπό να προσεγγίσει το στίχο 11 του δεύτερου βιβλίου της *Αινειάδας* (*Aen.* II 10 - 11 *sed si tantus amor casus cognoscere nostros / et breviter Troiae supremum audire laborem*)⁸ υπό το πρίσμα της διακειμενικότητας και να επισύρει την προσοχή στην καλλιμαχική αφορμή της φράσης *breviter audire* αναδεικνύοντας παράλληλα και τον ποιητολογικό χαρακτήρα αυτής της διακειμενικής σχέσης.

Η φράση εντάσσεται στο προοίμιο του δεύτερου βιβλίου (*Aen.* II 1 - 13),⁹ όπου δηλώνεται ότι οι ύστατες ώρες της Τροίας (11 *Troiae supremum ... laborem*) θα αποτελέσουν το αντικείμενο της αναδρομικής (3 *renovare dolorem*, 12 *meminisse*) πρωτοπρόσωπης αφήγησης του Αινεία, η οπτική του οποίου περιορίζεται από τις εμπειρίες και τα βιώματά του (5 - 6 *quaeque ipse miserrima vidi / et quorum pars magna fui*).¹⁰

4. Για τη συμβολή του Παρθένιου στην έκρηξη του ενδιαφέροντος για την καλλιμαχική ποιητική στους ποιητικούς κύκλους της Ρώμης βλ. W. Clausen, "Callimachus and Latin Poetry", *GRBS* 5 (1964), σ. 188. Για τη σχέση του Βιργιλίου με τον Παρθένιο, βλ. Clausen, *ό.π.*, σ. 192 και R.R. Dyer, "Where did Parthenius teach Vergil?", *Vergilius* 42 (1996) σσ. 14 - 24. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Dyer (σ. 23) είναι πως φαίνεται ότι ο Παρθένιος υπήρξε *grammaticus in Graecis* του Βιργιλίου κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσής του στην Κρεμόνα, όπου ο Παρθένιος είχε έλθει ως σκλάβος στο σπίτι του ποιητή C. Helvius Cinna.

5. Βλ. Clausen, *ό.π.*, σ. 187: "I suspect that Virgil was the only Roman poet who ever read the *Aetia* all the way through".

6. Βλ. F. Bornmann, "Callimaco", *Enciclopedia Virgiliana*, 1, Roma 1984, σ. 621.

7. Βλ. R.O.A.M. Lyne, *Further Voices in Vergil's Aeneid*, Oxford 1987, σ. 103.

8. Όλες οι παραπομπές στο κείμενο του Βιργιλίου είναι από την έκδοση του R.A.B. Mynors, *P. Vergili Maronis Opera*, Oxonii 1969.

9. Σε άλλη μας εργασία έχουμε αναδείξει την ποιητολογική διάσταση των στίχων αυτών που κατοχυρώνει το χαρακτηρισμό του προοιμίου που τους αποδίδουμε. Για το θέμα αυτό βλ. Ε. Γκαστή, "Βιργιλίου *Αινειάδα* II 1 - 13: Η Δυναμική της ποιητικής μεταγλώσσας", *Πρακτικά 1Α' Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικών Σπουδών*, τ. Α', Αθήνα 2001, σσ. 274 - 87.

10. Βλ. Γκαστή, *ό.π.*, σσ. 277 - 78.

Ο Βιργίλιος ως εξωτερικός αφηγητής φαίνεται να ακολουθεί όλους τους βρους τυπολογίας, σύνθεσης και λειτουργίας των ομηρικών εσωτερικών αφηγήσεων.¹¹ Η σύγκριση με το ομηρικό πρότυπο (απόλογος του Οδυσσέα) μας επιτρέπει να επισημάνουμε τα εξής κοινά στοιχεία: (1) Την αφήγηση προκαλεί ο οικοδεσπότης (Διδώ),¹² ενώ ο επίδοξος διηγητής (Αινείας) δηλώνει τις αναστολές του, πριν ενδώσει στην παράκληση του ξενιστή του.¹³ (2) Σχετικά με τη σύσταση του ακροατηρίου: το ακροατήριο μοιράζεται σ' εκείνον που προκαλεί τη διήγηση και στο συλλογικό ακροατήριο.¹⁴ (3) Σχετικά με τις αντιδράσεις των ακροατών: τυπική είναι η αντίδραση του συλλογικού ακροατηρίου: σιωπή,¹⁵ προσήλωση,¹⁶ κατάπληξη στο τέλος της διήγησης.¹⁷ (4) Τυπική επίσης είναι και η αντίδραση του επίδοξου αφηγητή: έντονη και παθολογική.¹⁸ (5) Σχετικά με το χώρο και το χρόνο που προτιμώνται για τη σκη-

11. Βλ. Δ.Ν. Μαρωνίτης, *Ομηρικά Μεγαθέματα. Πόλεμος - Ομιλία - Νόστος*, Αθήνα 1999, σσ. 162 - 63.

12. Βλ. *Aen.* I 748 - 756 (750 multa super Priamo rogitans, super Hectore multa, 753 - 55 immo age et a prima dic, hospes, origine nobis / insidias inquit Danaum casusque tuorum / erroresque tuos). Βλ. Γκαστή, *ό.π.*, σ. 274 σημ. 2.

13. Στην *Aen.* Π 10 ο Αινείας με τη διατύπωση *si tantus amor casus cognoscere nostros επιβεβαιώνει* ότι η αφετηρία της αφήγησης εντοπίζεται στη σφοδρή επιθυμία της Διδώς: παράλληλα δηλώνει τις αναστολές του (*Aen.* Π 12 *quamquam animus meminisse horret luctuque refugit*), αλλά τελικά υποκύπτει στην επιθυμία του ξενιστή του (*Aen.* Π 13 *incipiam*). Πβλ. *Οδύσσεια* η 241 - 3: *ἀργαλέον, βασιλεία, διηγεκέως ἀγορεύσαι / κήδε', ἐπεὶ μοι πολλὰ δόσαν θεοὶ οὐρανίωνες, / τοῦτο δέ τοι ἐρέω ὃ μ' ἀνείρεαι ἠδὲ μεταλλάξ.* Για τις αναστολές του Αινεία βλ. A. Laird, *Powers of Expression, Expressions of Power, Speech Presentation and Latin Literature*, Oxford Univ. Pr. 1999, σ. 203.

14. Βλ. *Aen.* I 753 (nobis): ο Αινείας αφηγείται τις περιπέτειές του δημόσια μπροστά σ' ένα συλλογικό ακροατήριο (πβλ. *Aen.* Π 1 *conticuere omnes*). Για το δημόσιο χαρακτήρα της αφήγησης βλ. E.L. Harrison, "The Structure of the *Aeneid*: Observations on the links between the Books" *ANRW* II 31.1 (1980), σσ. 360 - 61.

15. Η σιωπή θεωρείται προϋπόθεση της αφηγηματικής πράξης (*Aen.* Π 1 *conticuere omnes intentique ora tenebant*, πβλ. *Ιλ.* I 190 - 91, *Οδ.* α 325 - 26, 369 - 70). Βλ. σχετικά W. Suerbaum, "Οι πρωτοπρόσωπες αφηγήσεις του Οδυσσέα. Σκέψεις γύρω από την επική τέχνη της Οδύσσειας" στο *Επιστροφή στην Οδύσσεια. Δέκα κλασικές μελέτες, επιλογή και επιμέλεια Δ. Ιακώβ, Ι. Καζάκης, Α. Ρεγκάκος*, εκδ. Βάνιας 1999, σ. 340 και σ. 354 σημ. 37.

16. Η κατακλείδα του 3ου βιβλίου (*Aen.* III 716 - 17 *sic pater Aeneas intentis omnibus unus / fata renarrabat divum cursuque docebat*) επιβεβαιώνει την προσήλωση του ακροατηρίου σ' όλη τη διάρκεια της αφήγησης.

17. Βλ. *Aen.* IV 14 *quae bella exhausta canebat!* Το σχόλιο της Διδώς επικυρώνει την ιδιαίτερη ικανότητα του Αινεία - αοιδού (*canebat*).

18. *Aen.* Π 3 (*infandum... dolorem*), 4 (*lamentabile regnum*), 5 (*miserrima*), 12 (*luctuque*). Πβλ. και τον παρόμοιο τρόπο με τον οποίο αρχίζει ο Οδυσσέας την αφήγησή του στο ι 12 - 13 (*ἐμὰ κήδεα... στονόεντα... δδυρόμενος στεναχίζω*). Με τη συσώρευση των όρων αυτών ο Αινείας ως ομοδιηγητικός αφηγητής τονίζει τη βεβαρυμένη

νοθεσία και την εκφορά μιας διήγησης: προκρίνονται ο κλειστός χώρος¹⁹ και ο νυχτερινός χρόνος.²⁰

Ωστόσο σ' αυτό το ομηρικό πλαίσιο αφήγησης ελλοχεύουν γλωσσικές και θεματικές εκπλήξεις, οι οποίες υποδηλώνουν την καλλιμαχικού τύπου αναθεώρηση που επιχειρεί ο Βιργίλιος. Συγκεκριμένα, η συνάφεια *breviter audire* (στ. 11) με την ανατροπή της συνηθισμένης χρήσης του επιρρήματος *breviter* στην *Αινειάδα* (*breviter* + λεκτικό ρήμα)²¹ αποκτά ιδιαίτερη περιωπή στα συμφραζόμενά της και αποτελεί μια σπανιότητα που χρήζει ερμηνείας. Η ανοίκεια χρήση της έχει ήδη επισημανθεί από το Σέρβιο που προσπαθεί να την εξηγήσει ως εξής: *et breviter praescribit quia Dido dixerat "a prima die, hospes, origine nobis"* (Servius) και *ergo non ad Didonis voluntateni sed narrantis officium* (Servius του Daniel).²² Και ο Austin επισημαίνει τον ανοίκειο χαρακτήρα της αλλά δεν παρέχει καμία εξήγηση.²³ Ο Clausen αναρωτιέται μήπως η φράση παραπέμπει στην ύπαρξη πολλών και ποικίλων παραδόσεων για την πτώση της Τροίας,²⁴ ενώ η Zaffagno θεωρεί πως το ρήμα *audio* παραπέμπει, έστω και υπαινικτικά, σε μια λεκτική πράξη που προϋποθέτει έναν ομιλητή και ένα ακροατήριο.²⁵ Το ελατήριο αυτής της πραγματικά ασυνήθιστης συνάφειας διακρίνεται — κατά την άποψή μας καθαρά — στην έκφραση *τυτθὸν ἀκοῦσαι* της καλλιμαχικής 'Εκά-

ψυχολογικά προσέγγιση των γεγονότων. Επίσης με τη διατύπωση των στίχων 6 - 8 (*quis talia fando... temperet a lacrimis*) ο Αινείας προσδιορίζει τον τύπο αντίδρασης που επιδιώκει από το ακροατήριό του, δηλ. την έντονη προσωπική εμπλοκή του και όχι την αποστασιοποίηση. Βλ. σχετικά Γκαστή, ό.π., σ. 281 σημ. 22.

19. Η Διδώ οδηγεί τον Αινεία στο σπίτι της και του ετοιμάζει λαμπρή ψυχαγωγία (*Aen. I 637 - 38 at domus interior regali splendida luxu / instruitur, mediisque parant convivium tectis*).

20. *Aen. II 8 - 9* (*et iam nox umida caelo / praecipitat suadentque cadentia sidera somnos*).

21. Το επίρρημα απαντά συνολικά εννέα φορές στην *Αινειάδα* και συνοδεύει πάντα λεκτικά ρήματα που εισάγουν ευθείς λόγους: for *Aen. VI 321* και *398*, *X 621*· adfor *Aen. IV 632*, *VI 538*· profor *Aen. I 561*· aio *IX 353 - 55*· precor *Aen. X 251*. Μοναδική εξαίρεση ο στ. 11 από το δεύτερο βιβλίο της *Αινειάδας*. Βλ. σχετικά *Enc. Virg.*, ό.π., "brevis / breviter" (Elena Zaffagno).

22. Βλ. G. Thilo & H. Hagen (eds.), *Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina Commentarii, vol. I*, Leipzig 1881 (ανατ. Hildesheim 1961).

23. Βλ. R.G. Austin, *P. Vergili Maronis Aeneidos Liber Secundus*, Oxford 1964, σ. 32 ad 11 [= *Βεργιλίου Αινειάδος βιβλίο II. Σχόλια, Μτφρ. - Επιμ. Α. Τρομάρας*, University St. Pr. Θεσ/νίκη 2002, σ. 75 ad 11].

24. Βλ. W. Clauson, *Virgil's Aeneid and the Tradition of Hellenistic Poetry*, Berkeley - Los Angeles - London 1987, σ. 138 σημ. 22.

25. Βλ. *Enc. Virg.*, ό.π., "brevis / breviter", σ. 534.

λης (απ. 40.4 Hollis = απ. 253.4 Pf.).²⁶ Η προφανής αντιστοιχία *τυτθὸν ἀκοῦσαι* - *breviter audire* ενισχύεται από το γεγονός ότι εντάσσονται σε παρόμοια συμφραζόμενα: και οι δυο εκφράσεις προσδιορίζουν τους μικρυνμένους (*τυτθὸν* - *breviter*) — σε σχέση με τα ομηρικά πρότυπά τους δηλ. τους απόλογους του Εύμαιου και του Οδυσσέα αντίστοιχα²⁷— απόλογους της *Εκάλης* και του *Αινεία*.

- Ειδικότερα, το *τυτθὸν* εντάσσεται σε μια κατηγορία όρων που περιγράφουν την ανατροπή της ποιητικής του παραδοσιακού έπους με παράλληλη “ποσοτική βράχυνση των ανυσμάτων”²⁸ και ποιοτική εκλέπτυνση του περιεχομένου. Αυτή η προγραμματική χρήση του επιθέτου *τυτθός* κατοχυρώνεται κυρίως στον πρόλογο των *Αιτίων* του Καλλίμαχου (απ. 1.5 *ἔπος δ' ἐπὶ τυτθὸν ἔλ[ίσσω]* Pf.), όπου εντάσσεται στο συνολικό πλέγμα της ποιητικής του θεωρίας και εγγράφεται στο αξίωμα του *λεπτοῦ*.²⁹

Ως εκ τούτου ο στ. 11 γίνεται εμβληματικός της ποιητικής του Βιργιλίου που πραγματώνεται στην *Αινειάδα*, η οποία αν και είναι ένα *ἄσμα διηνεκές* δεν απεμπολεί την αρχή της βραχύτητας, τουλάχιστον σ' αυτό το σημείο της αφήγησης:³⁰ η διήγηση του *Αινεία*, συγκρινόμενη μ' αυτήν του Οδυσσέα, είναι σαφώς πιο σύντομη και φυσικά πιο συμπυκνωμένη.³¹ Εξάλλου η φράση

26. R. Pfeiffer, *Callimachus, vol. I: Fragmenta*, Oxford 1949· A.S. Hollis, *Callimachus, Hecale*, Oxford 1990. Σχετικά με την επίδραση της *Εκάλης* στο έργο του Βιργιλίου βλ. Briggs, ό.π., σ. 957 όπου επισημαίνει ότι στα *Γεωργικά* (4. 315 - 558) στο επεισόδιο του Αρισταίου, η βασική δομή είναι ομηρική αλλά υπάρχουν πολλές διακειμενικές αναφορές στον Καλλίμαχο και κυρίως στην *Εκάλη*.

27. Βλ. Β.Α. Φυντίκογλου, “*Ταπεινή Φιλοξενία*”. *Μορφή και λειτουργία του μοτίβου στον Καλλιμαχικό και Ρωμαϊκό νεοτερισμό*, Διδ. Διατρ. Θεσ/νίκη 1997, σ. 75 σημ. 61. Αξίζει να αναφέρουμε ότι η *Εκάλη* αποτελούσε το πρότυπο ενός μέσου σμίκρυνσης. Βλ. Φυντίκογλου, ό.π., σ. 119 σημ. 67, όπου παρατίθεται βιβλιογραφία αναφορικά με μια γενική ποιητική σχέση με την *Εκάλη*.

28. Την έκφραση δανείζομαι από τον Παπαγγελή, ό.π., σ. 30.

29. Βλ. Παπαγγελής, ό.π., σ. 30: “Συνώνυμα και συγγενικά του *λεπτοῦ* αποτελούν όλες οι ρητές επιλογές του Προλόγου που υπογραμμίσαμε...” (ανάμεσα σ' αυτές τις επιλογές και η διατύπωση *ἔπος δ' ἐπὶ τυτθὸν ἔλίσσω*).

30. Ο Bornmann, “*Callimaco*”, *Enc. Virg.*, ό.π., σ. 620 αναφέρει: “*Anche libri interi, come il 2°, il 4° o il 6°, si presentano come poematti, distaccandosi in questo non solo da Omero, ma anche da Apollonio Rodio*”. Ο Φυντίκογλου, ό.π., σ. 119 σημειώνει ότι ο Βιργίλιος για να εξασφαλίσει συμπαγή την ενότητα της *Αινειάδας* καταφεύγει σε επυλλιακούς αρμούς, σύμφωνα με τα διδάγματα του Καλλίμαχου (σημ. 66 παραθέτει βιβλιογραφία σχετική με τα επυλλιακά στοιχεία της σύνθεσης και τον ελληνιστικό χαρακτήρα της *Αινειάδας* στη βιβλιακή κατανομή της).

31. Για τον τρόπο με τον οποίο ο Βιργίλιος τροποποιεί το ομηρικό μοντέλο ο G. Highet, *The Speeches in Vergil's Aeneid*, Princeton - N. Jersey - Princeton Univ.

breviter audire επιβεβαιώνει την καλλιμαχική αφορμή της³³ μέσω της αντι-παράθεσής της προς το κείμενο αναφοράς της, στο η 241 - 43 της *Οδύσσειας*, όπου ο Οδυσσεύς απαντά στη βασίλισσα Αρήτη ως εξής: *ἀργαλέον, βασίλεια, διηνεκέως ἀγορευῆσαι / κήδε', ἐπεὶ μοι πολλὰ δόσαν θεοὶ οὐρανίωνες, / τοῦτο δέ τοι ἔρέω ὃ μ' ἀνείρεαι ἠδὲ μεταλλάς*.³³ Στο πλαίσιο του διακειμενικού διαλόγου που επιχειρείται εδώ, η σύγκλιση με το κείμενο αναφοράς [ἐπίρρημα (*διηνεκέως / breviter*) + ἀπαρέμφατο (*ἀγορευῆσαι / audire*)] και η παράλληλη απόκλιση απ' αυτό (*διηνεκέως*: μακροσκελῆς ἀφήγησι, / *breviter*: ολιγοστιχία,³⁴ *ἀγορευῆσαι*: ῥῆμα λεκτικό / *audire*: ῥῆμα ακοῆς σηματικό) αποτελούν ένα βασικό δείκτη της αυτοαναφορικής τάσης του βιργιλιανού κειμένου. Ο αναγνώστης αναμένεται να εκτιμήσει "τι μεταλλαγμένη ομηρική ενέργεια"³⁵ της ἔκφρασης *breviter audire* και να αξιολογήσει την ανοικειωτική συμβολή της η οποία είναι ἀντίστοιχη με τις "κατὰ λεπτόν" ἐπιλογές του Καλλιμάχου στο ἐπίπεδο της λεξικής μονάδας.³⁶

Στην εὐλογία ἀπορία ἀν εἶναι δυνατόν η φράση *breviter audire* να προσδιορίζει μια ἀφήγησι που ἐκτείνεται σε δύο ολόκληρα βιβλία της *Αἰνειάδας*, ἀπάντησι μὲν μπορεί να δώσει η ἀποψη του Πλίνιου του νεώτερου σχετικά με την ἀρχή της *brevitas*, που βρίσκει ἐφαρμογή ἀκόμη και σε ἐκτεταμένα ποιητικά κείμενα, ὅπως το ἔπος.³⁷ Αὐτοῦ του εἴδους η *brevitas* χαρακτηρί-

Pr. 1972, σ. 193 ἀναφέρει: "Although intentionally reminiscent of the original Homeric words, they (i.e. Vergil's speeches based on Homer) are usually compressed, made more emotional and sometimes ennobled".

32. Βλ. A. Deremetz, "Le Livre II de l' *Énéide* et la conception virgilienne de l' ἐροπέε: ἐροπέε et tragédie dans l' *Énéide*" *REL* 78 (2000), σσ. 86 - 87 ὅπου ἀπλῶς ἐπισημαίνει τὴν σχέση του *breviter* με τὴν καλλιμαχική ποιητική, χωρὶς να ἐντοπίζει τὸ παράλληλο καλλιμαχικό χωρὶο. Συγκεκριμένα ἀναφέρει τα εξής: "... la *brevitas*, qui suggère la présence, à côté d'un modèle générique, Homère, des modèles esthétiques, Callimaque notamment et Apollonios" (σ. 87).

33. Ο Μαρκόβιους (*Sat.* 5.5.2) ἐπισημαίνει τὸ ομηρικό παράλληλο χωρὶο.

34. Πβλ. τὸ σχόλιο του Σέρβιου (*Aen.* I 561): *Tum breviter Dido atqui non breviter loquitur, sed breve et longum, parvum et magnum perfectum nihil habent, sed per comparationem intelleguntur*. Η διωκρίνισι *per comparationem* μπορεί να ἐνισχύσει τὴν σύγκρισι του *breviter* (II. 10) με τὸ ομηρικό *διηνεκέως* και να δικαιολογήσει τὴν χρήση του. Γενικότερα για τὴν χρήση του *breviter* στὴν *Αἰνειάδα* βλ. Laird, ὁ.π., σ. 203 σημ. 98.

35. Βλ. Παπαγγελῆς, ὁ.π., σ. 61.

36. Βλ. N. Horsfall, *A Companion to the Study of Virgil*, Leiden - N. York - Köln (*Mn. Suppl.* 151) 1995, σ. 105: "his (δηλ. του Βιργιλίου) technique is flawlessly Callimachean even if his subject-matter, formally, is not".

37. Στο ἐρώτημα αὐτὸ προσπαθεῖ να ἀπαντήσει ο Laird, ὁ.π., σσ. 203 - 4. Η ἀποψη του εἶναι πως σε σύγκρισι με τὸ μέγεθος των πεημάτων του Αἰνεία οποιὰδήποτε

ζεται ως επικοινωνιακή αφού “προσυποθέτει, συνειδητά ή ασυνείδητα, την επιθυμία από μέρους του καλλιτέχνη να κρατά συνεχώς μειώτο το ενδιαφέρον του δέκτη”.³⁸ Αυτή η τάση ενισχύεται και στο καλλιμαχικό παράλληλο που επιστημάναμε, καθώς η αφήγηση της Εκάλης στα πλαίσια του επιλλίου εκτείνεται σε περισσότερους από 100 στίχους και διαψεύδει τις προσδοκίες του αναγνώστη, για συντομία (τυτθὸν ἀκοῦσαι).³⁹

Τη “φιλοσοφική” εγρήγορση του αναγνώστη απαιτεί και η ασυνήθιστη σύνταξη, amor + απαρέμφατο (από το amor εξαρτώνται τα απαρέμφατα cognoscere και audire σιν να είχε προηγηθεί ρήμα επιθυμίας σημαντικό), της οποίας η αφετηρία εντοπίζεται στα Αίτια του Καλλιμάχου: ὄσσ[α] δ' ἐμείο σ[έ]θβεν πάρα θυμὸς ἀκοῦσαι | ἰχάϊναι, τάδε μοι λ[έ]ξον [ἀπειρομέν]ω (inc. lib., fr. 178, 21 - 22 Pf.). Παρά το ότι το απαρέμφατο ἀκοῦσαι λειτουργεί συντακτικά ως αντικείμενο του ρήματος ἰχάϊναι, η συμπαράθεση θυμὸς ἀκοῦσαι, καθώς περιγράφει την αφορμή της αιτιολογικής αφήγησης του ξένου από την Ἴχο στα πλαίσια του συμποσίου, αποτελεί για το Βιργίλιο τη μήτρα της σύνταξης amor + απαρέμφατο.

Η μετρική διευκόλυνση που παρέχει στον ποιητή η χρήση του απαρεμφάτου αντί του γερουνδίου⁴⁰ δεν αποδυναμώνει τη σύγκριση που επιστημάναμε, καθώς η υπολογισμένη παραχάραξη της συντακτικής ομοιότητας προδίδει την επίδραση της ελληνικής σύνταξης και παραπέμπει στο ελληνικό πρότυπό της.⁴¹ Παράλληλα, η σύγκριση με το προφανέστερο μητρικό πρότυπο (ι 12 - 13 σοὶ δ' ἐμὰ κήδεα θυμὸς ἐπιετρόατετο στονόεντα | εἴροσθ', ὄφρ' ἔτι μᾶλλον ὀδυρόμενος στεναχίζω) επιβεβαιώνει την απόγνωση απ' αυτό

αφήγηση, θα είναι πάλι σύνταξη, ή πως το αφηγηματικό περιεχόμενο των βιβλίων Π και ΙΙΙ υπόκειται στο κριτήριο επιλογής του Αινεία - αφηγητή (Laird σ. 204 “the story is always bigger than the narrative”).

38. Βλ. Γ. Παπασιώμπας, “Η brevitatis ως όρος της λογοτεχνικής κριτικής στον Πλάτων τον Νεώτερο”, *Πρακτικά του ΣΤ' Παπελληρίου Συμποσίου Λατινικών Σπουδών* (Ιωάννινα 11 - 13 Απριλίου 1997), Ιωάννινα 2001, σ. 19. Βλ. επίσης Γκαστή, ό.π., σ. 285.

39. Βλ. Hollis, ό.π., σ. 176: “Hecale (in spite of fr. 40.4 τυτθὸν) clearly told her life-story at considerable length” και σ. 177: “A substantial speech by Hecale (not fewer than 100 lines, and perhaps appreciably longer)”.

40. Για το θέμα αυτό βλ. Austin, ό.π., σ. 31 ad 10 [= στην ελληνική μετρ. του Τρυμάρη, ό.π., σ. 75 ad 10].

41. Για την επίδραση της ελληνικής σύνταξης στη χρήση του amor + απαρέμφατο και άλλων παρόμοιων συντάξεων βλ. R.D. Williams, *The Aeneid of Virgil. Books 1 - 6*, Glasgow 1972, σ. 200 ad I 527 - 8. Ο Horsfall, ό.π., σ. 228 σημειώνει τα εξής: “Virgil's Latin belongs not only to the development of the “Latin poetic language” from Livius Andronicus on, but it is also, often enough, Greek in its very nature, in metre, morphology, grammar and syntax”.

και καθιστά σαφέστερη την επίμοχθη και διεξοδική επιλεκτικότητα του Βιργιλίου, που αποτελεί μια ουσιαστική έκφραση της καλλιμαχικής λεπτότητας.

Η ανοίκεια σύνταξη σε συνδυασμό με την τοποθέτηση του προσηγορικού *amor* στη θέση της πενθημιμερούς τομής εξασφαλίζει στη λέξη μια ιδιαίτερη ακτινοβολία που συναρτάται με την καλλιμαχική αφορμή του διακειμένου. Συγκεκριμένα, η επανάληψη της λέξης *amor* (I 721 - 22 *nivo temptat praevertere amore / iam pridem resides animos desuetaque corda*, I 749 *longum ... bibebat amorem*, IV 38 *placitone etiam pugnabis amori*, IV 54 *his dictis impenso animum flammavit amore*, IV 85 *infandum ... amorem*, IV 171 *nec iam furtivum Dido meditaturo amorem*) προσδιορίζει τη σταδιακή ενεργοποίηση των συναισθημάτων της Διδώς που είναν μείνει για πολύ καιρό αδρανή και παράλληλα το επικό πρόσχημα της εσωτερικής αφήγησης του Αινεία (II 10 *amor* = θυμός) υποδηλώνει ότι η επιτυχία του εξαρτάται από την ερωτική δεκτικότητα του ακροατή (Διδώ).⁴² Τα σπουδαία θέματα της επικής αφήγησης του Αινεία προσλαμβάνουν μια νεωτερική φόρτιση καθώς ο χώρος του *amor* λειτουργεί ως ο συναισθηματικός χώρος επικοινωνίας του αφηγητή Αινεία και της Διδώς, στο πλαίσιο του οποίου αναστέλλεται η ιστορία και δημιουργείται η προσωπική τους ερωτική σχέση.⁴³ Η εμπλοκή του *amor* συνιστά ένδειξη της νεωτερικής τάσης του Βιργιλίου, ο οποίος επιφυλάσσει στα υψηλά επικά θέματα μια καλλιμαχική προσέγγιση, που συνάγεται από την καλλιμαχική αφετηρία του *brevis audire* και συναρτάται με την "ερωτική" ευφράδεια του Αινεία και το "ερωτικό πάθημα" της Διδώς.⁴⁴

42. Η επανάληψη της λέξης *amor*, στις περιπτώσεις που συνδέεται με τη Διδώ, παρακολουθεί τα στάδια της καταστροφικής δράσης του έρωτα και ίσως θα έπρεπε να μελετήσει κανείς αυτό το πλέγμα των επαναλήψεων για να αντιληφθεί τη συνεκτική του λειτουργία στο έπος. Σ' ένα τέτοιο πλαίσιο επαναλήψεων που έχουν αμοιβαία ανταπόκριση, παρά το ότι το προσηγορικό *amor* (II 10) δεν αναφέρεται στον έρωτα της Διδώς για τον Αινεία, ίσως δεν πρέπει να αποκλείσουμε την υπόνοια ερωτικής συνδήλωσης. Βλ. και το σχόλιο του Laird, ό.π., σ. 203 σημ. 97.

43. Ο Βιργίλιος επιφυλάσσει μια νεωτερική προσέγγιση στο θέμα του έρωτα, αντίστοιχη μ' αυτή της ερωτικής ελεγείας. Για τη σχέση του ποιητικού νεωτερικού τρόπου της Αινειάδας με την ελεγειακή εμπειρία βλ. Fedeli, "amor", *Enc. Virg.*, ό.π., σσ. 146 - 47 και G.W. Most, "Memory and Forgetting in the Aeneid", *Vergilius* 47 (2001), σ. 155.

44. Σχετικά με το πώς ο έρωτας υπονομεύει τις ηρωικές αξίες του έπους και σε τελική ανάλυση ανοικειώνει την όψη του προσδίδοντας ένα νεωτερικό περιεχόμενο βλ. C.R. Beye, *Epic and Romance in the Aeneid of Apollonius*, Carbondale - Edwardsville 1982, σ. 83. Βλ. επίσης Παπαγγελής, ό.π., σ. 206, όπου τονίζει ότι η νεωτερική προσέγγιση του έρωτα κατάγεται οργανικά από την καλλιμαχική ποιητική.

SUMMARY

An allusion to Callimachus in Vergil's *Aeneid* II 10 - 11.

In this brief paper I try to illustrate a Callimachean reminiscence within a passage that is predominantly Homeric. In view of the fact that "Virgil's technique is flawlessly Callimachean even if his subject-matter, formally, is not" (N. Horsfall, *A Companion to the Study of Virgil*, Leiden - N. York - Köln 1995, p. 105) I suggest that the Vergilian expression *breviter audire* (*Aen.* II 11) is drawn from Callimachus' *Hecale* (fr. 40.4 Hollis = fr. 253.4 Pf. *τυτθὸν ἀκοῦσαι*). In addition, the attachment of an infinitive, rather than a gerund, to the substantive *amor* (*Aen.* II 10: *sed si tantus amor casus cognoscere nostros / et breviter Troiae supremum audire laborem*) may possibly owe something to the Callimachean expression *θυμὸς ἀκοῦσαι* (*Aetia, inc. lib. fr. 178, 21 - 22 Pf.*).

What the present analysis suggests is that the Callimachean intertext offers a plausible explanation to the puzzling expression *breviter audire*.

